

JAK BY MĚL VYPADAT SYSTÉM VZDĚLÁVÁNÍ NADANÝCH DĚTÍ?

Václav Petráš

Na čem se (ne)shodneme

Současný systém vzdělávání nadaných dětí je velmi nesourodý. Některé školy poskytují nadaným studentům možnost individuálních studijních plánů, jiné je využívají jako neplacené asistující pedagogy. V několika školách lze nalézt speciální třídy, jinde se nadané děti ani nesnaží identifikovat.

České školství se může utěšovat tím, že je tato nejednotná práce s nadanými dětmi celosvětovým fenoménem. Existují značné neshody v tom, kdo je vlastně nadané dítě a jaké je jejich zastoupení v populaci - odhady se pohybují od jednoho až po dvacet procent dětí (Mandelman et al., 2010).

Navíc se jednotlivé země velmi liší v tom, co je při práci s nadanými dětmi jejich cílem. Národní programy vzdělávání nadaných dětí ve Velké Británii či Dánsku zdůrazňují zejména nutnost časně identifikace a zajištění podnětného vzdělání. Oba tyto programy explicitně hovoří o uspokojení individuálních potřeb těchto dětí, není však kladen důraz na jejich budoucí uplatnění v rámci společnosti.

Oproti tomu například Singapurské ministerstvo školství si klade za cíl péči o nadané děti pro naplnění jejich potenciálu a tím i zdokonalení celé společnosti. Podobně i Královská nadace pro nadané v Saudské Arábii považuje za zásadní, aby byl potenciál nadaných dětí směřován k budoucímu praktickému využití v medicíně, přírodních vědách, vzdělávání, telekomunikaci a dalších oborech (Subotnik a Rickoff, 2010).

Právě stanovení jasně definovaného cíle se zdá být dobrým prvním krokem. Diskuze o nejvhodnějším způsobu vzdělávání, tedy například otázka integrace či vyčlenění nadaných dětí, by byla produktivnější, kdyby měli všichni zúčastnění jasně dané a hlavně stejné priority. Jaký cíl si ale zvolit?

Handicap nebo potenciál

Oba zmíněné přístupy mají mnoho společného, zejména pak nutnost speciálního zacházení s nadanými dětmi. Jeden přístup však zdůrazňuje zejména potenciál, druhý přístup apeluje na nutnost zajistit nadaným dětem vhodné podmínky, obdobně jako dětem handicapovaným. Právě zdůrazňování "handicapu" nadaných má u nás přeci jen větší váhu – před několika lety se ho do jisté míry dopustil třeba i bývalý ministr školství Ondřej Liška (2008).

Přestože může být analogie s problémy handicapovaných dětí opodstatněná,

jedná se spíše o prvoplánovitý argument na obhajobu toho, proč musíme nadaným dětem věnovat zvláštní péči. Ministr školství by však měl uvažovat i o tom, jak ovlivní samotné děti, když se k nim budeme chovat jako k "handicapovaným", a jestli má tento přístup vůbec šanci někoho přesvědčit o nutnosti a zároveň výhodnosti velkých finančních investic.

Přístup, který zdůrazňuje potenciál a budoucí uplatnění dětí, se při hlubším pohledu zdá být promyšlenější. Upozorňuje na pozitivní stránky nadaných dětí, nikoli na jejich "podivnost". Pomáhá vytvořit celospolečenský systém očekávání, který nadané děti tlačí k praktickému využití jejich potenciálu.

Zmiňovaná Saudská Arábie má zcela jasnou odpověď na otázku běžného občana – co z investice do nadaných dětí budu mít já? Léčba rakoviny, revoluční telekomunikační technologie, nová pracovní místa. Tyto konkrétní obrázky se snaží spojit s investicemi do nadaných dětí. Lze jistě namítnout, že tato vize může být zavádějící, ale kdo jiný než právě nadané děti by měly v budoucnosti dosáhnout podobných úspěchů - stačí jeden příklad za všechny.

Bill Gates, spoluzakladatel Microsoftu, byl rovněž nadané a do jisté míry podivínské dítě. Navštěvoval soukromou školu, která je proslulá právě pro svou práci s nadanými studenty, následoval Harvard a pak už ona známá cesta až na pozici nejbohatšího člověka na naší planetě, který vytvořil tisíce pracovních míst, do americké státní pokladny přispěl na daních miliardami dolarů a ještě větší částky připsal ve prospěch charitativních organizací.

Toto je obrázek, který by se měl spojovat s nadanými dětmi – obsahuje v sobě totiž onen důraz na speciální potřeby nadaných dětí, ale zároveň nabízí i vizi, která je atraktivní pro celou společnost. V nadsázce se dá říct, že se jedná o výborný marketing, s velkým potenciálem k získání finančních investic, bez kterých se systém vzdělávání nadaných dětí změnit nepodaří.

Co od nadaných dětí očekávat

V současnosti se u nás s intelektově nadanými dětmi jejich produktivní potenciál příliš nespojuje. V tomto ohledu nepomáhají ani média, pro která mohou být roztomilí chytrí podivíni atraktivním tématem pro zábavné pořady či odlehčující reportáže do televizních novin. Pokud pak budeme jako společnost obdivovat dítě, které se naučilo nazpaměť jízdní řád, neděláme mu tím takovou službu, jakou si myslíme.

Často se v médiích v souvislosti s nadanými dětmi zdůrazňuje jejich podivnost, neschopnost zapadnout do kolektivu a celkové nepochopení jejich okolím. Představa budoucnosti takových dětí pak budí spíše obavy. Bohužel se velmi málo zobrazuje jejich produktivní a kreativní stránka, případy, kdy dokázaly již v tak mladém věku něčím přispět své společnosti. Příkladem může být žák prvního stupně školy pro nadané děti, který získal patent na deskovou hru a stal se tak zřejmě nejmladším držitelem patentu v USA (Schilling school, 2012).

Tato zpráva si zaslouží místo v novinách a studentovi bychom měli dopřát společenský obdiv. Takovýmto činem totiž přenesl pozornost z toho, jak je zvláštní, na to, jak výjimečnými věcmi může přispět společnosti. Tímto příkladem můžeme společnosti dokázat, že nadané dítě nemusí být jen podivín, zahloubaný do oblasti svého zájmu, ale může se snažit využít svůj intelekt k tomu, aby přinesl radost a užitek i ostatním lidem. Právě s touto citlivostí vůči svému okolí mohou mít nadané děti často problémy.

To je příklad, který bychom měli ukazovat našim nadaným dětem – zahrát si s nimi tuto deskovou hru a poté jim říct, že jí vymyslelo právě takové dítě, jako jsou ony samy. Když si totiž nyní pustí televizi, společenské poselství je spíše to, že budou obdivovány v Talentmánii, pokud se naučí telefonní seznam.

Už jen samotná změna toho, co od nadaných dětí budeme očekávat, může přinést značné změny v jejich vývoji. Jsou to ale i očekávání jejich rodičů vůči českému vzdělávacímu systému, které ovlivňují jejich život.

Rodiče nadaného dítěte mají pravděpodobně značné obavy z nástupu svého dítěte na školu. Problémů, které se mohou objevit, existuje totiž celá řada a negativní případy početně převyšují ty pozitivní. Tyto obavy se pak nutně přenáší i na samotné dítě.

Pokud se rodiče nadaného dítěte domnívají, že české školství obecně neumí s nadanými dětmi pracovat a jejich dítě přichází po prvních dnech ve škole domů nešťastné, pouze to jejich přesvědčení posílí a své dítě pak často ze školy vezmou. Pokud by však tito rodiče věřili, že daná škola dokáže jejich nadané dítě zvládnout, možná by se postavili spíše na stranu instituce a vytvořili by na dítě odpovídající tlak – aby překonalo počáteční frustrace, přizpůsobilo se pravidlům a adaptovalo se na nové prostředí.

Aby vzdělávání nadaných dětí fungovalo, je nejprve potřeba přesvědčit veřejnost, že fungovat může. Bez úzké spolupráce rodičů a vzdělávacích institucí bude jen velmi obtížné dosáhnout výraznějšího pokroku.

Kde se můžeme inspirovat

Nedostatek důvěry ve školství je problém, který se bude překonávat velmi těžce. I kvůli zmiňované nejednotnosti v přístupu ke vzdělávání nadaných dětí působí celý tento systém u nás spíše jako jakýsi pionýrský projekt. Existují však oblasti, ve kterých je proces vyhledávání a vývoje nadaných dětí již dlouhou dobu efektivně zavedený. Jedná se zejména o výchovu hudebních či sportovních talentů. Je tak zcela na místě, že se odborníci snaží nalézt tajemství jejich úspěchu.

Ve studii, která zkoumala práci se studenty na špičkové konzervatoři, bylo zjištěno, že se s hudebně nadanými dětmi již v mladém věku zachází obdobně jako s doktorandskými studenty (Subotnik a Rickoff, 2010). Je kladen důraz na jejich samostatnost a na systém mentorů - expertů. Každý student má svého mentora, který mu dává individuální rady a provádí jej problémy jeho studia. Jednotliví mentoři pak nemají více jak deset svěřenců, aby byli schopni zachovat dostatečně individuální přístup. Bylo navíc výzkumně ověřeno, že právě mentoring velmi zvyšuje pravdě-

podobnost, že nadané děti dlouhodobě vydrží u oblasti, na kterou se zaměřují (Subotnik et al., 2001).

Na zmíněné konzervatoři byl rovněž kladen velký důraz na tzv. "tacitní" vědomosti. Kromě svého hlavního oboru (např. hra na housle či klavír) jsou děti trénovány i ve schopnostech podat výkon pod tlakem, překonávat frustrace či nabýt sebevědomí po opakovaném neúspěchu. Na tuto doménu se zaměřuje i výchova sportovních talentů, všeobecné vzdělávání jí však většinou ignoruje a předpokládá, že se těmto schopnostem naučí děti přirozeně samy.

Dalším specifickým prvkem výchovy sportovně či hudebně nadaných dětí je jejich brzká specializace. Tyto děti si nemohou dovolit otálet a nezávazně přecházet mezi různými sporty či hudebními nástroji. Jen ve zcela výjimečných případech může někdo dosáhnout špičkové úrovně ve dvou sportech či být virtuózním hráčem na více hudebních nástrojů. Již v nízkém věku tak musí tyto děti, společně se svými rodiči, učinit rozhodnutí, kterými se do značné míry zaváží k určité životní dráze.

Lionelu Messimu, nejlepšímu fotbalistovi současnosti, byl v jedenácti letech diagnostikován nedostatek růstových hormonů. Jelikož jeho rodiče neměli dostatek peněz na léčbu, nabídl Barcelonský fotbalový klub nadanému chlapci uhrazení léčebných výdajů, pokud se přestěhuje z Argentiny do Španělska a podepíše s klubem kontrakt. Pro rodinu a samotného Lionela Messiho, který v té době ještě ani nedokončil základní vzdělání, to musel být enormní tlak - přesto se s ním dokázal vypořádat a ve svém důsledku tím nastoupil na cestu k naplnění svého potenciálu.

Subotnik a Rickoff (2010) uvádějí, že právě specializace by mohla být klíčem ke zlepšení vzdělávání intelektově nadaných dětí. Rozhodně není vhodné tyto děti ke specializaci nutit - ale je nutné ty, kteří se pro ni sami rozhodnou či u kterých se přirozeně vyvine, plně podporovat a poskytnout jim v daném směru co nejvíce podnětů a příležitostí.

Z hlediska identifikace nadaných dětí je pak možné inspirovat se sítí tzv. scoutů. Světové špičkové sportovní organizace financují velké týmy odborníků, jejichž jediným úkolem je scouting – hledání talentů. Objíždějí školy, hřiště či malé oblastní turnaje, a to často zcela naslepo. Pokud pak naleznou dítě, které má na základě jejich dlouholetých zkušeností potenciál stát se v budoucnosti sportovní hvězdou, jsou ochotni udělat téměř cokoli, aby jej získali pod svá "ochranná křídla".

Jak to převést do praxe

Pokud bychom chtěli výše uvedené principy převést do praxe vzdělávání nadaných dětí ve školách, narazili bychom na několik problémů. Předně se nám bude tato speciální péče těžko poskytovat, když budou nadaní žáci rozprostřeni po stovkách škol v celé republice. Šance, že se pro každé z nich najdou pedagogové, kteří budou schopni plnit roli mentorů, je velmi malá.

Proč tedy nevyhledávat a neshromažďovat do zvláštních tříd nejlepší mladé chemiky, matematiky či obecně intelektově nadané děti a nedopřát jim speciálního zacházení? Odpověď by nejspíš zněla, že by to bylo příliš drahé, náročné pro dítě a jeho rodinu a dosti elitářské. Přitom je ale tento systém v jiných oblastech dlouhodobě funkční a efektivní.

Když jsou nejlepší mladí hokejisté shromažďováni do mládežnických reprezentací, kde s nimi pracují naši špičkoví trenéři, nebo když jsou nejnadanější houslisté mentorováni předním českým virtuózem, je to zcela přirozené a nejsou slyšet obávané hlasy o elitářství. Těm nejnadanějším se prostě dostává speciálního zacházení a nezdá se, že by to vyvolávalo společenskou bouři.

Pokud nebudou vytvářeny speciální třídy či školy pro nadané děti, nebude se dařit plnit ani požadavek na umožnění jejich specializace. Současný systém všeobecného vzdělávání se specializací jednoduše nepočítá, studenti jsou tak odkázáni na samostudium, zájmové kroužky či v nejlepším případě volitelné předměty.

Tento systém je velmi šetrný a přívětivý pro ty studenty, kteří až do dospělého věku nevědí, čemu by se chtěli věnovat. Ještě ani na vysoké škole řada z nich nemá jasnou představu o svém kariérním směřování, ale v ničem je to neznevýhodňuje.

Dokud slyšíme odborníky z různých oborů hovořit o tom, že skutečné vzdělávání začne až po vysoké škole a že drtivou většinu znalostí ze svého osmnáctiletého vzdělávání vlastně nikdy nevyužili, musíme konstatovat, že je něco špatně. Pokud nenecháme studenty získávat skutečně odborné znalosti již v mladším věku, zůstane všeobecné vzdělávání spíše mnohaletým bezplatným tréninkem sociálních schopností, ve kterém mrháme čas, potenciál a motivaci zejména nadaných dětí.

Stát by se rovněž mohl inspirovat systémem scoutů. Mohl by být vytvořen tým odborníků, který by objížděl školy a školky, navštěvoval matematické kroužky či domy dětí a mládeže. Jistě by se tím zvýšila šance, že budou nalezeny i ty děti, které unikly pozornosti svých učitelů a jejich rodiče neprojeví o jejich nadání větší zájem.

Kdo to zaplatí

Existuje tedy celá řada zcela konkrétních a vyzkoušených zlepšení, kterými bychom mohli upravit systém identifikace a vzdělávání nadaných dětí – stačí se podívat ke kolegům v jiných oblastech. To však neřeší jeden zásadní problém – kdo by tyto změny financoval?

Systém vyhledávání a výchovy nadaných v profesionálním sportu funguje výborně hlavně proto, že jsou do něj vkládány obrovské finanční prostředky samotnými sportovními organizacemi. Nabídka je tak přímo napojena na poptávku, kluby vedou nadané děti přesně tím směrem, který považují za důležitý.

Oproti tomu ve školství bývá tato situace mnohem složitější. Vyhledávání nadaných je většinou na samotných rodičích a učitelích. Základní, střední a vysoké školy

pak mají své vlastní představy o tom, k čemu své studenty vést, a tyto představy se mohou zcela lišit od představ organizací, u kterých pak absolventi hledají kariérní uplatnění. Pro tyto organizace by bylo jistě výhodnější, aby mohly samy kontrolovat vzdělávání svých potenciálních zaměstnanců.

Byť je to dosti provokativní představa, bližší propojení nabídky a poptávky v oblasti intelektového nadání by mohlo celou situaci zlepšit. Příkladem by mohla být korporace, která se zabývá inovacemi v nanotechnologiích. Pokud by jí bylo umožněno zřídit vlastní střední a vysokou školu, jistě by se snažila získat do svých řad ty nenadanější a nejkreativnější děti. Na jejich vzdělávání by pak díky své ekonomické síle mohla najímat ty nejlepší pedagogy a experty.

Stačilo by pak jedno dítě v celé generaci, které dokáže převést svůj potenciál do praxe a přijde s inovací, která jemu a celé společnosti přinese takový finanční zisk, že to plně pokryje náklady spojené s tímto akademickým programem. Možná tento model působí surrealisticky – ale jde pouze o přímé převedení úspěšného modelu sportovních akademií.

Jedná se o velmi dlouhodobou investici, která může přinést zisk až za několik desítek let. Něco podobného by jen těžko dokázal obhájit státní sektor – pro korporátní společnosti je však podobný investiční systém běžnou praxí.

V současnosti se však firmy pouštějí do vyhledávání a vzdělávání nadaných studentů spíše skrze stipendijní programy. Ve světě se podporou špičkových a inovativních studentů proslavila například firma Panasonic.

V České republice se rovněž můžeme setkat se stipendijními programy některých českých společností – například Škoda auto či ČEZ (Stipendijní program skupiny ČEZ, 2012; Stipendijní program, 2012).

Tyto firmy se však bohužel skrze své programy nesnaží nalézt geniální inovátory, nýbrž spíše psychicky odolné a spolehlivé budoucí zaměstnance pro sice odborné, ale řadové pracovní pozice (operátor sekundárního okruhu, apod.). Nehledají nové know-how, ale někoho, kdo se nazpaměť naučí to jejich. Místo příležitostí pro nadané se tak jedná spíše o další překážku. České firmy bohužel pro nadané studenty často nedokážou najít uplatnění.

Je situace opravdu tak špatná?

Možná celá tato úvaha vyznívá příliš kriticky, neboť mezi školami, pedagogy, zákonodárci či firmami existují i světlé výjimky – přesto však lze nalézt obrovský prostor pro zlepšení. Snad každý někdy pronesl onu kýčovitou větu "děti jsou naše budoucnost". Pokud tomu však skutečně věříme, měly by tomu odpovídat i naše činy.

Dokud v Karlových Varech nezačne místo minerální vody tryskat ropa, investice do vyhledávání nadaných dětí a vzdělávání špičkových odborníků může být naší nejlepší šancí na ekonomický a společenský růst.

Někoho snad může uvažování o dětech v ekonomických termínech dráždit – domnívám se však, že větších systémových změn se pouze za pomoci humanitních argumentů nikdy nedočkáme. Měli bychom tak přijmout pragmatičtější postoj, který dokáže nalézt kompromis mezi naplňováním potřeb nadaných dětí, zajištěním jejich psychické pohody a větším tlakem, který je bude vést k produktivnímu přispění společnosti. Z tohoto hlediska pak nelze podceňovat problém "úniku mozků" do zahraničí – byť si to možná široká veřejnost neuvědomuje, je to jedna z našich hlavních ekonomických brzd. Je tak nutné vytvořit i odpovídající motivační nástroje, které přimějí nadané studenty v budoucnosti zůstat v České republice a aktivně se podílet na jejím rozvoji.

V letošním roce budeme sledovat stovky mladých lidí na olympijských hrách v Londýně podávat výkony na samých hranicích lidských možností. Bylo by symbolické, kdyby právě v této době začalo docházet k celospolečenským změnám, které pomohou dosahovat podobné excelence i intelektově nadaným dětem, ať už se jedná o mladé chemiky, matematiky, spisovatele či historiky. Něčím k tomu může přispět každý z nás.

Zdroje:

Liška, O. (2008). *Je třeba zlepšit péči o nadané děti*. Vyhledáno 23. 3. 2012 na <http://www.msmt.cz/ministerstvo/je-treba-zlepsit-peci-o-nadane-deti>

Mandelman, S., Tan, M., Aljughaiman, A., Grigorenko, E. (2010). Intellectual giftedness: Economic, political, cultural, and psychological considerations. *Learning and Individual Differences*, 20, 287-297. Dostupné z databáze Ebsco.

Schilling School. (2012). Vyhledáno 21. 3. 2012 na <http://www.schillingschool.org/index.htm>

Stipendijní program Skupiny ČEZ. (2012). Vyhledáno 20. 3. 2012 na <http://www.kdejinde.cz/cs/pro-studenty-a-pedagogy/studenti/stipendijni-program.html>

Stipendijní program. (2012). Vyhledáno 20. 3. 2012 na http://www.skoda-auto.cz/cs/career/students_university/students_chance/scholarship/Pages/scholarship.aspx

Subotnik, R.F., Maurer, K., Steiner, C. (2001). Lost generation of elite talent in science. *Journal of secondary gifted education*, 13, 33-44. Dostupné z databáze Ebsco.

Subotnik, R.F., Rickoff, R. (2010). Should eminence based on outstanding innovation be the goal of gifted education and talent development? Implications for policy and research. *Learning and Individual Differences*, 20, 358-364. Dostupné z databáze Ebsco.

Bc. Václav Petráš

Studuje magisterský obor psychologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, kde se rovněž jako pomocná studentská síla podílí na přípravě výzkumu nadaných dětí. Zajímá se zejména o psychologii emocí a motivace v oblasti sportu a se svou bakalářskou prací zvítězil v mezinárodní soutěži studentských psychologických prací.